

האחים המוסלמים שרו שיר הפלא"ח לכבוד האסירים

מאת שלום כהן

לפני עשר שנים ראיתי בפעם האחרונה את מצרים. היתה זו מצרים שלפני מלחמת תש"ה, מצרים שלפני סילוק פארוק, מצרים שלפני הירודנות של עבד אל-נאצר. במצרים זו חיו 80 אלף יהודים. הם חיו שם מדורי דורות. כשעלה אלכסנדר מוקדון על מצרים לכבשה, כבר היו שם יהודים שקיבלו את פניו כמשחרר. הרומאים, הביזנטים, הממלוכים, התורכים, האנגלים באו והלכו — והיהודים נשארו במצרים.

עתה מונח לפני אלבום תמונות. על דפיו מודבקים צילומים מהשנים שביליתי שם, בין יהרות זו. הנה, למשל, תמונה גדולה: שורה של צעירים ברקע, מצדדים, שעה שבחורה מעלה דגל אל ראש התורן. הצעירים הם חברי תנועת השומר הצעיר; הדגל הוא דגל תנועת השומר הצעיר. המקום: חוף מנורה, בין ארמון מונטניה של סארוק לבין חופי הרחצה האקסקלוסיביים ביותר של אלכסנדריה. הזמן: אפריל, 1946.

שייטת עץ הנילוס. צעירים וצעירות יהודיים, על סיפון ספינת מירפשים, בקהיר. לפני הגזירות האחרונות, היו יהודי מצרים חופשיים לחלוטין לטייל ברחבי המדינה.

בארץ התנהלה אותה שעה המאבק נגד המנדט הבריטי במלוא תנופתו; אניות מעפילים ניסו לפרוץ את ההסגר אל חופי הארץ; מנהיגי פלסטין הערביים הכריזו בפני אומות העולם כי לא יסכימו מעולם להקמת מדינה יהודית, או לכניסת יהודים נוספים למולדת הערבית. ובאלכסנדריה, הניפו צעירים יהודים את דגל השומר הצעיר, במרכז מחנה השומריה המקומית.

לא בהסתר, לא במחתרת, כי אם לעיני שוטרי משמר החופים, לעיני מחנה הצבא המצרי הסמוך, לעיני האופה שהביא מדי בוקר פיתת למחנה — וכפי שהתברר מאוחר יותר: לעיני המשטרה הפוליטית. כל המעוניין, יכול היה לדעת כי באכסנדריה ובקהיר החזיק השומר הצעיר חמשה קנים: תנועת החלוץ, שלושה מועדונים. כל אדם יכול היה להיכנס לכל אחד מהמקומות האלה ולראות את תמונותיו של הרצל מתנוססות על הקירות, בצד סיסמאות מתוך דברי בורוכוב, ביאליק, וויצמן וקארל מרקס. ולאיש במצרים לא היה איכפת.

לא היה איכפת להם גם כשיהודים היו מגיפים על בתיהם ועל מוסדותיהם את הדגל התכול-לבן. אלה מבין המצרים שחשבו על כך, היו מוכנים ברוב המקרים לראות בכך דבר מובן מאליה: ארץ-ישראל היא מולדתו של העם היהודי. אם יהודי מצרים רוצים להישאר במצרים — אהלן וסהלן. אבל מובן מאליה שמולדתם האמיתית היא פלסטין.

★ ★ ★

בסוף שנת 1944, הגיעה קבוצה של בחורים ובחורות לאחד הפרדסים הגדולים, לרגלי הפיראמידות, ליד קהיר. היו אלה הגרעין הראשון של השומר הצעיר, שיצא להכשרה חקלאית. כיום הם נקראים קיבוץ נחשונים ויושבים על גבול המשויש.

הם חיו בקבוצה, בבית גדול בתוך הפרדס, ומדי בוקר יצאו לעבודת האדמה, זו הפעם הראשונה בחייהם. מכל פינות מצרים באו יהודים לראות אותם ולא היה כמעט בית יהודי בו לא דיברו על קבוצה זו. גם המשטרה ידעה כי באותו בית מתכוננים בחורים יהודיים לקראת העליה לארץ-ישראל. הם ידעו כי אותם בחורים התאמנו בשימוש בנשק וכי בבואם ארצה, יצטרפו לשורות ההגנה — אותו ארגון שהוכרו כאויב העם הערבי עלידי מנהיגי פלסטין.

אולם שלטונות מצרים לא הכריזו מלחמה בציונות. דובריה לא הופיעו באסיפות ציוניות כדי לשאת נאומי ברכה; הם עצמו את שתי עיניהם. הצעירים והמשכילים יותר אמרו כי התנועה הציונית היא תנועה לשיחרור לאומי, דומה להפך, למשל.

לסוכנות היהודית ולקרן הקיימת לישראל היו משרדים רשמיים בקהיר ובאלכסנדריה. מדי חג, היו פושטים ברחובות הערים נערים ונערות נושאי קופות הקק"ל, אוספים תרומות בבתי היהודים. בכי תמוז היו אותם הנערים מוכרים בולים שנשאו את דיוקנם של הרצל ושל ביאליק, ואשר תמורתם היתה קודש לרכישת אדמה מהערבים בארץ-ישראל. את הכסף היו מעבירים, דרך באנק מוסמך, לחשבון הדיוקטוריון של הקרן הקיימת לישראל, בירושלים. כאשר הגיע תורם של חברי ההכשרה לעלות ארצה, אירע מחזה מוזר בבאב אל-חדיה, תחנת הרכבת המרכזית של קהיר. על רציף הרכבת היוצאת לאיסמעיליה, קטרה, לוד וחיפה הצטופפו מאות אנשים. במרכז עמדו יהודים; הורים שבאו להיפרד מבניהם, חברים שבאו לומר מלה אחרונה ליוצאים לדרך. לא היה כל סוד: קבוצה של צעירים יהודים התכוננה לנסוע לארץ-ישראל.

ככל שהתקרבה שעת התווה, עלה המתח. צעקות, קריאות, בדיחות, שירים. השירים המקוטעים מצטרפים לשירה אחת, הצעירים, הזקנים, הבחורות משלבים זרועות, מתחילים לרקוד ריקוד משונה, כמעגל רחב. ובתוך המעגל עוד מעגל. היהודים רוקדים הורה.

ומה עושים הערבים? מה עושים השוטרים, מוכרי העתונים, הסקרנים? הם עומדים מן הצד ומחאים כף. סוף-סוף הקצב די נעים והשיר „יא ליל יא ליל“ יש בו משהו מהמזרח.

הקסר משמיע שריקה חדה. ההורה נמשכת. מבקר הכרטיסים קורא לרוקדים: „יאללה יא גמאעה, אטלעו!“ והגמאעה עוזבים את המעגל אחד-אחד. הרכבת מתחילה לזוז, המחול נמשך, הנוסע האחרון עוזב את המעגל וקופץ אל מדרגות הקרון האחרון. „שלום!“ הוא קורא בעברית.

„שלום! שלום!“ עונים הקרובים והידידים.
„מה אל-סלמה!“ מוסיפים הערבים.

★ ★ ★

יום השגעון הגדול

תמונה מטושטשת מאד. תמונה של חובב, שצולמה באור קלוש, בתוך בית. על גבה, הכתובת: בית-כנסת אסמעיליה, קהיר, 2.11.45.

השני בנובמבר, 1945. 28 שנים למחן הצהרת באלפור. בית-הכנסת הגדול של יהודי קהיר שרוף, שדוד, מכונה, סיבה ותוצאה.

השני בנובמבר. בבוקר, מתנהלים העסקים כרגיל. היהודים יודעים כי האחים המוסלמים ועוד כמה ארגונים קבעו את היום הזה לעריכת הפגנה אנטי-ציונית. ההפגנה האנטי-ציונית הגדולה הראשונה בתולדות מצרים המודרנית. יהודים רבים לא יחסו לה חשיבות. ואז, בפתאומיות של נחשול אדיר, גואה הקריאה ברחובות „כוז ליהודים! המחת לציונים! המזת לאימפריאליזם! יחי העם הערבי!“

אם המצרים יודעים לעשות משהו, הרי זה לארגן הפגנות-רחוב. אלפים-אלפים צועדים המפגינים. בראשם: סטודנטים, תלמידי גימנסיות, עסקנים מקצועיים, כמה פקידים. הם ראש החץ. מישוה נישא על כתפם — צעיר בן 19 או 20, ראשו גלוי, מעילו פתוח, עניבתו מתנופת ברוח ופניו סמוקים ונפוחים מרוב התאמצות. „פל יסקט אלי-יהוד!“ הוא צורח. ואחריו עונים יתר המפגינים, באותו קצב תהוה, חה, משכר: „יפלו היהודים!“

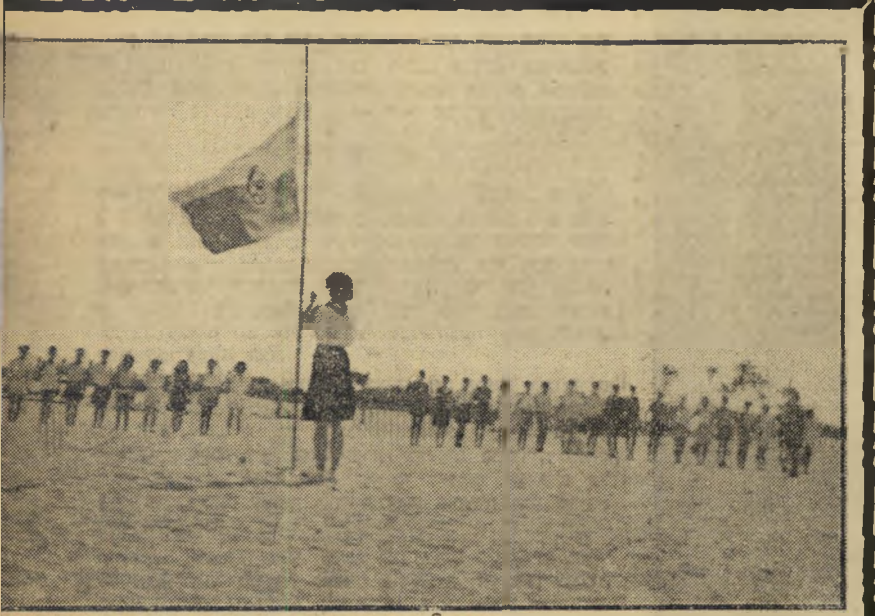
אחרי ראש החץ, נע המחנה הגדול: מוכרי כרטיסי-הגרות, אוספי זנבות-סיגריות, פועלים, משרתים יחפים שניצלו את ההזדמנות לגחן את חיי השיעמום והניזון שלהם, רוכלים ומוכרי-משקאות נודדים שזנחו את עסקיהם ליום זה, פה ושם שייך מזוקן, חבוש טורבאן לבן. למחרת בבוקר, קראו להם העתונים „אספסוף“.

בצהרים, כבר רחחו שמועות זועמה: יהודי נתפס ברחוב, הוכה עד זוב דם ונלקח במצב אנוש לבית-החולים. משרת סעדי הוביל מפגינים אל תוך דירת אדוניו היהודי; הם שדדו ושרפו את הבית; לא יודעים מה קרה ליושביו. המון פרוע תקף בית מגורים גדול, בו חיו כמה משפחות יהודיות; הם לא הצליחו לפרוץ את הכניסה; דייר יחני של אותו בית פתח עליהם באש מכונת-ירייה.

★ ★ ★

מקרנות דחפה אותי למרכז העיר אלכסנדריה. רציתי לראות איך נראה פוגרום מקרוב. ליתר בטחון, לקחתי אתי מקל-שוטרים קצר, מאלה שהיינו פעם מתאמנים בהם בקפא"ם, עטוף בעתון ערבי. האוטובוסים שבתו, החשמליות ניטשו באמצע הרחובות. מן הסתם הצטרפו יושביהם ונהגיהם למפגינים.

ברחובות הצדדיים, שרר שקט של יום ראשון או של שבת. לא היתה חנות אחת פתוחה. העוברים המעטים מיהרו, כשעל פניהם סימני דאגה או סימני צהלה — אלה שהתרחקו ממקומות ההתפרעויות ואלה שנחפזו להצטרף לפרועים.

דגל ציוני במצרים. זוהי תמונה של מיפקד השומר הצעיר, על חוף אלכסנדריה. המחנה נערך בגלוי, בקירבת מחנה צבאי מצרי, כשהציונות היתה עדיין מותרת במצרים.

כיכר מוחמד עלי, הרחבה המרכזית של העיר. כאן נפגשים שני עולמות: הרובעים הערביים, על שוקיהם ההומים, והרובעים האירופיים, בעלי הרחובות הרחבים והנקיים, בתי הפאר והחנויות הנוצצות. בקצה האחד, עומד בנין הבורסה; בית רחב, בעל שתי קמות וחזית של עמודי שיש. כאן הקים גמאל עבד אל-נאצר את מועדון תנועת השיחרור שלו. כאן, על מרססת הבית הזה, עמד בנובמבר 1954 ונשא נאום לפני 100 אלף מבני אלכסנדריה — אותו נאום שהופרע עלידי נסיון האחים המוסלמים להתנקש בחייו. אותו יום של השני בנובמבר 1945, היה כל זה שייך עדיין לעתיד. כיכר מוחמד עלי טרם נקראה כיכר ההפיכה, ומאה אלף בני אלכסנדריה שמילאו אותו לא באו לשמוע את גמאל עבד אל-נאצר, כי אם להפגין נגד הצהרת באלפור.

הצטרפתי לאחד הנחשולים שהצליח איכשהו להתקדם בים האנושי הגועש, לכיוון רחוב